

22 İYUL - SÖZDƏN VƏTƏN YARADANLARIN BAYRAMI

M illi oyanışımızın əsasında dayanan, milli məfkurəmizin istiqamətini müəyyənləşdirən mətbuatın yaranış tarixi yarandığı zaman da, bu günün özündə də qürur və iftixar hissi ilə anılır. Bəli, 1875-ci ildə işıq üzü görən və bununla böyük işıq qaynağına çevrilən "Əkinçi" qəzeti Həsən bəy Zərdabının dirəniş və müqavimət əzminin nəticəsi olaraq hasilə gəlmişdir. Qəzetin yarandığı ictimai-siyasi mühitin mənzərəsinə nəzər salsaq mürəkkəb və gərgin bir dönmənin varlığından söhbət açmalıyıq. Ölkədə ümmətçilikdən millətçiliyə gədən yolun konturları cızılmamışdı, milli birlikdən söhbət belə gedə bilməzdi. Amma oyanış üçün milli zəmin vardı. A.Bakıxanov, İ.Qutaşanlı və M.Ş.Vəzəhdən başlayan dalğa böyük maarifçi M.F.Axundzadənin yaradıcı dühasında pöhrələnir, Qərblə Şərç arasında körpünün möhkəm, dayanıqlı əsası qurulurdu.

Bu oyanış əzmindən mənəvi qida alan Həsən bəy Zərdabi Azərbaycanda ilk Xeyriyyə Cəmiyyətini, 1873-cü ildə ilk milli teatri yaratmasına baxmayaraq, xalqa xitab etməyin yolunu mətbuatın yaranmasında görürdü. Maariflənməyə, mövhumat zəncirini elmin açarı ilə qırmaq əzminə inamını itirməyən Həsən bəy inadı ona getirdi ki, bu ağır yolçuluq sonucda milli şüur, milli tərəqqi, milli düşüncə hərəkətinə çevrilirdi.

XIX əsrin sonlarında Mirzə Fətəli Axundzadənin Həsən bəy Zərdabiyə ünvanladığı məktubların birində belə fikirlər yer alırdı: "Əgər külli şəhər xalqı padşahlıq məktəbxanalarında oxusalarsa, yer tapılmaz. Deyəcəksən ki, şəhərlərdə məktəbxanalar bina edək... Çox yaxşı, şəhərlərdə məktəbxanalar açdıq, rus dilində elm öyrənməyə başladığı. Aya, ünəs və kənd əhəlimiz necə etsinlər? Kəndlərdə də məktəbxanalar açmaq və müəllim gətirək, ya yox?.. Əgər deyərsən ki, kənd əhli qalsın, ancaq şəhər xalqı elm öyrənsin, onda sənin muradın əmələ gəlməz. Bir gül ilə bahar olmaz. Şəhər xalqı kənd əhlinə nisbətən qətrədir, dəryaya nisbət. Elmin mənfəəti o surətdə zahirdir ki, kafeyi nas, Prus xalqı kibi və Yengidünya xalqı kibi ünəsən və zükürən elmindən bəhrəyab ola... Sənin muradın o vaxtdan kamala yetər ki, bizim, hetta çobanlarımız da Prus çobanları kibi oxumaq, yazmaq bilələr və ünəs tayfamız da oxumaq bilər".

Yeni ələ bir dövr gəlmişdi ki, ziyalılar Azərbaycanda maarif və məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsinin, xalqın savadlanmasının vacibliyini aydın dərk edirdilər və hər kəs əlində qələm bu yolda milli mücadiləyə atılmışdı. "Əkinçi"nin yaranmasına təkan verən amillər bunlar idi. Həsən bəy Zərdabi bütün dövrlərdə bir amali prioritetə çevirməyi bacardı: elmin və təhsilin, dərslik və oxu kitablarının ana dilində olmasına çalışdı, bunun üçün çabalar və mücadilələr etdi.

Bu gün bizim hamımızın işlətdiyimiz ədəbi və publisistik dil "Əkinçi"dəki dil normasına borcludur. Milli triadımızın banisi Əlibəy Hüseynzadə yazırdı: "Bu şəxs bizim üçün dil yaratmışdır. Ədəbiyyata qəpi açmışdır". Və yalnız ədəbi dilmi? Bu gün "Əkinçi" qəzetinin yeri və rolu, özündən sonra göstərməsi olduğu təsirin hüdudları Həsən bəy Zərdabının siqətlə missiya daşıyıcısı olduğunu meydana qoyur. Ondan sonrakı dövrdə - xüsusilə, XX əsrin əvvəllərində milli ruh və idrak təəssübkeşliyimiz, müqavimət və dirəniş amalımızın qazanılmasında Zərdabi ideallarının nə qədər önəm kəsb etdiyi məlum məsələdir. Bu dövr həm də görkəmdir! XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaradan aydınlar mətbuatın, maarifin, oxumağın faydasını, əmələ ucalmağın zərurətini israrla ifadə edən mətnlərlə necə alovlu şəkildə çıxış etmiş, bunu konseptual olaraq yaradıcılıqlarının amalına çevirmişlər. Elm almaq, maariflənmək prosesi arxında məfkurə xəttini getirməli idi. Bunu böyük haqq işi uğrunda mücadiləyə atılan bütün milli münəvverlər aydın dərk edirdilər. Zərdabi ilə qurulan Vətən məfkurəsi sonradan pərvəriş tapan mətbuat orqanlarının hamısını ana xəttinə çevirdi. 1891-ci ildə "Kəşkül" qəzetində Azərbaycan adının milli kimlik kartı təsbit olunmuş, millətin adı ətrafında fikirlər sələndirildi. "Tərcüman" qəzetində kırımlı yazar İsmayıl Qasıprılı "Dildə, fikirdə, işdə birlik" məramı ilə türklərin ortaq problemlərinin qoyuluşunu hədəf götürdü. 1903-1905-ci illərdə "Şərqi-Rus" qəzetində Məhəmməd Ağə Şaxtaxtının rəhbərliyi ilə çalışan ziyalılar Şərç xalqlarının mövqeyini daim qorumağa çalışdılar. Ən böyük məfkurə dərsini isə "Həyat" qəzeti verdi. 1905-1906-cı ildə çap olunan bu qəzetdə böyük ideoloq Əli bəy Hüseynzadənin qələmində təqdim olunan "Qırmızı qaranlıqlar içində yaşıl işıqlar", "Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir" kimi məqalələrdə milli varlıq tanıtılmağa, milli triadımızın əsası qoyulmağa, milli kimlik fənni aşılmağa çalışıldı və



qəzet bağlandıqdan az sonra, ələ həmin il işıq üzü görən "Füyuzat" jurnalı 32 sayı ilə cəmi bir il davam edən yaradıcı fəaliyyətində geriye dönüşü mümkün olmayan azadlıq, şüur hərəkətinə imza atdı. "Bizə fədalı lazımdır! Türk hissiyyətli, islam etiqadlı, Avropa qiyafəli fədalı", - deyən Əli bəyin çağırışı arxında istiqalə aparan yolun mübarizkar, mətin milli fədailərini yetişdirdi. Bu, həm də M.F.Axundzadə və H.Zərdabi ilə başlayan yolçuluğun, millət və xalq fədailiyinin məntiqi sonucunu, tarixi nəticəsi idi.

Bu mənada millətin elmi, bədi və siyasi potensialını meydana qoyan "Əkinçi" qəzetinin xalqa qazandırdığı nə oldu, - xüsusunda sual edəndə bu iki amilin məxsusiliyini önə çəkmək lazım gəlir. İlk növbədə, milli şüurun formalaşması və milli dövlətçiliyin yaranması nemətini. Mirzəbəla Məmmədzadə "Azərbaycan Misaki-Millisi" əsərində yazır: "Zənnimizcə, Mirzə Fətəli və Həsən bəy Zərdabi 50 il sonra dünyaya gələydilər, istiqalət tarixi, Azərbaycan istiqalət Bəyannaməsi də 50 il sonra meydana gələcəkdi. Bunların arasında six bir münasibət və rabitə vardır".

Sovet ideologiyasının hakimi-mütləq olduğu ilk dövrlərdə mətbuat məfkurə xəttini qorumağa müvəffəq olmadı. Məlumdur ki, bütün çevrilişlər yalnız tarix hadisəsi kimi deyil, həm də düşüncə hadisəsi kimi təzahür edir. Sovet rejiminin də düşüncə hadisəsi olaraq lokal döviyyəyə hesablanmış siyasi baxışları xalqı milli koloritindən, keçmiş milli-mənəvi sərvətlərindən, "xalq və mən" şüurundan uzaq salmağa yönəlmişdi. Biz bir millət, bir xalq kimi bütün bu fəci realitələri şəxsi tələyimizdə yaşadıq. Millətimizi o tay-bu tay həsrətli edən mənfur irtica dənənimizdən bu günə, sələfdən xələfə, ziyalılardan xalqa gələn genetik kodları, üzvi və mənəvi bağları qırmaqdan çəkinmədi. Əlifbamız dəyişdirildi, milli-mənəvi sərvətlərimiz saxtalaşdırıldı, ictimai fikir öndərlərimizin irsi təhriflərə məruz qaldı. Üstəlik, 1937-ci ildə sovet rejiminin həyata keçirdiyi əmansız repressiya dalğasında prosesin effektivliyinin və məsuldarlığının artırılmasında mətbuatdan vintcək, təkərcik kimi istifadə etdi. Xüsusilə bu məqam, yəni həmin illərdə mətbuatın belə bir müdhış hərəkətin donoruna çevrilməsi xalqın mətbuata, ziyalıya olan inamı arasında uçurum yaratdı.

Belə bir uçurum bir də 1970-ci illərin əvvəllərində aradan götürülməyə başlandı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişi ilə bütünündə keçmiş "rekonstruksiya" işi, vultqar ideoloji konsepsiyaların güdazına getmiş mənəvi sərvətlərimizi mədəniyyət ələminə daxil etmək prosesi başlandı. Klassik irsimiz təbliğ olundu, tarixi yaddaşımız bərpa edildi, azərbaycançılıq ruhunun, türk əxlaqının millətə qaytarılması yönündə sistemli işlər həyata keçirildi. Bu işlər də onunla sonlandı ki, 1991-ci ilin oktyabrında müstəqillik aktı imzalandı və ulu öndər Heydər Əliyev minillik dövlətçilik tariximizə milli məfkurəyə istinad edən yeni Azərbaycan dövlətinin qurucusu kimi daxil oldu.

Bu mənada, 22 iyun - Milli Mətbuat Günü böyük əməl sahiblərinin bayramıdır! İstiqalə gələn yolda usanmadan xidmət göstərənlerin, milli kimliyin Var olmasını istiqamətində həyatını təhlükəyə atıb gələcəyə hədəflənən fikir və siyasi düşüncə adamlarının! Mətbuat vasitəsilə ürəklərə müqəddəs Vətən eşqi aşılayanların! Məfkurədən müstəqilliyə gədən yolun aydını olanların!

Sözəndə Vətən yarananların yeni!

✍ Elnarə Akimova
YAP İdarə Heyətinin üzvü,
filologiya elmləri doktoru, dosent